

Fiind convingși de justetea politicii guvernului maghiar inclusiv în problema națională, istoricii în discuție nu pot găsi un alt motiv plauzibil al ridicării românilor în afara resentimentelor lor ancestrale îndreptate împotriva nobilimii, stimulate acum și folosite cu abilitate de către adversarii cauzei maghiare.

Uneori întâlnim clișeu tradițional al românilor pașnici și blânzi, caracterizați prin docilitate și pasivitate, care „îi simpatizează pe maghiari, iar în vremuri liniștite au sentimente atât de idilice”⁴⁶³. În timpul revoluției va predomină însă celălalt stereotip, referitor la comportamentul violent care i-ar caracteriza pe români, mai ales dacă ei sunt stimulați în acest sens de lideri iresponsabili. Poporul de rând are o încredere fanatică în conducătorii săi, iar aceștia, „încurajați” și de Curtea veneză, exploatează la maximum această încredere în vederea satisfacerii propriilor scopuri, planuri și interese.

Fruntașii români sunt priviți în mod cu totul defavorabil. Deși unii dintre ei „erau oameni cu școală, cultura lor era una strâmbă din multe puncte de vedere”⁴⁶⁴. În aceste condiții, nu este de mirare că au fost manipulați atât de ușor de intrigile camarilei veneze. Liderilor români (cu excepția lui Avram Iancu) li se contestă până și meritele militare, succesele acestora datorându-se doar condițiilor naturale prielnice, numărului mare de țărani fanatizați pe care i-au atras de partea lor sau nepriceperii comandanților maghiari care le-au fost trimiși împotriva⁴⁶⁵.

În ceea ce îl privește pe Avram Iancu, istoricii maghiari recunosc că acesta a fost o personalitate. Mitul creat în jurul său i-a impresionat chiar și pe cei mai vehemenți critici ai insurecției românilor. În atitudinea manifestată față de Iancu sesizăm însă anumite diferențe de la un autor la altul. Szilágyi Sándor, care scrie chiar în timpul revoluției, se dovedește a fi un adversar intransigent al liderului român. El îi atribuie întotdeauna responsabilitatea pentru evenimentele sângeroase din Ardeal. Kőváry, în schimb, chiar dacă va condamna și el aceste violențe, arată că Iancu a fost un idealist care a luptat pentru o cauză națională (dincolo de faptul că aceasta era una greșit orientată), dar nu a urmărit niciodată interese meschine, personale, cum ar fi făcut alți tribuni.

Kőváry are și meritul de a atrage atenția publicului maghiar asupra altor motivații ale mișcării românești, în afara resentimentelor ancestrale supralicitate de Szilágyi. Astfel, el insistă asupra idealului Dacoromâniei sau vorbește despre tendințele de unificare confesională ale românilor ardeleni – năzuințe aparținând unor elite revoluționare românești, și nu maselor lipsite de educație. Desigur, și el consideră că aceste proiecte sunt lipsite de realism, fiind simple „himere metafizice”⁴⁶⁶.

Aceste referiri cu privire la revoluția românilor prezente în scrierile istoricilor analizați, îndeosebi ardeleni, sunt importante deoarece conturează în fața publicului maghiar o problematică distinctă. Era firesc ca, într-o epocă marcată de ciocnirea naționalismelor și a ideologiilor justificative, judecățile asupra respectivelor conflicte să fie atât de diferite.

463. 1 : Kőváry 1861a, p. 103.

464. 1 : Szilágyi S. 1850g, p. 372.

465. În mod asemănător raționau și jurnaliștii de la *Márczius Tizenötödike*, acuzând revoluția română că ar fi fost doar o mișcare elementară, țărănească, „o Vendée a Țării Ardealului”, îndreptată împotriva maghiarilor (vezi *Márczius Tizenötödike*, I, 1848, nr. 187, p. 749). Preluând doar parțial acest clișeu, Jókai Mór semnală în schimb, la 1850, printre primii în cultura maghiară, și existența unei elite românești, cultă și conștientă de sine, care, în timpul revoluției, s-a angajat în luptă în vederea emancipării naționale și sociale a propriei etnii (vezi 1 : Jókai 1850 ; 2 : Mitu M. 1994).

466. 1 : Kőváry 1861a, p. 112.

Dar indiferent de felul în care vor fi interpretate, problematica națională specifică a Ardealului, caracterul pluriethnic și multicultural al acestuia se vor impune ca o evidență în ochii cititorilor.

În ciuda conflictelor în care fiecare va susține că dreptatea „absolută” este de partea sa, trebuia să se accepte ideea că popoarele Transilvaniei au un destin comun, inseparabil, chiar dacă acesta fusese până acum unul vitreg. Pentru că, după cum scria Kőváry László,

soarta națiunilor care trăiesc împreună este aidoma cu aceea a familiilor cu mulți copii : după o ceartă ori se împacă, ori se distrug reciproc⁴⁶⁷.

10. Limba, etnonimul și „caracteristicile psihologice” ale românilor

Lucrările istoricilor maghiari din această perioadă conțin și o serie de aprecieri referitoare la felul de a fi al românilor sau la trăsăturile specifice ale limbii lor. „Caracterologia” etnică reprezenta un subiect adeseori frecventat în epocă, românii nefiind nici ei ocoliți de cei care scriu pe această temă. Aspectele respective apar însă mai rar în lucrările de istorie, deoarece istoricii erau interesați mai ales de evenimentele politico-militare. Mult mai frecvent vom întâlni aprecieri cu privire la trăsăturile „specifice” atribuite românilor în descrierile cu caracter etnografic și geografic, care vor fi analizate însă într-un alt capitol al acestei lucrări.

Istoricii sunt atrași mai întâi de problema limbii române, chestiune care avea o mare importanță în contextul discuției referitoare la originea românilor, pe care am abordat-o într-un subcapitol anterior. Considerațiile referitoare la limba vorbită de români prilejuiesc și unele aprecieri legate de profilul cultural al acestora.

Într-o istorie manuscrisă a Transilvaniei, aflată la 1796 în posesia contelui Toldalagi Pál, problema limbii românilor este tratată în felul următor :

În afară de italiană, nicio altă limbă nu se apropie atât de tare de vechea limbă latină ca româna, aceasta fiind o dovadă sigură și infailibilă a faptului că ei sunt rămășițele vechilor coloniști romani din Transilvania⁴⁶⁸.

Kőváry László se va referi la limba română îndeosebi în sinteza sa de istorie a Ardealului⁴⁶⁹. Istoricul maghiar se ocupă nu numai de componenta romanică, de bază, ci și de fondul lingvistic nelatin, trecând în revistă opiniile referitoare la influența sau prezența elementelor dacice, slave sau bulgare în limba română.

Concluzia la care ajunge Kőváry în această problemă este aceea că

formarea limbii și a națiunii române a întâmpinat mari greutăți interne. Între elementul lingvistic original și cel latin existau mari diferențe, și prin această împrejurare se poate explica și dezvoltarea lentă a vieții spirituale românești⁴⁷⁰.

467. *Ibidem*, p. 103.

468. Ms : 2271, pp. 146-147 : *Az oláhokról (Despre români)*.

469. 1 : Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 19-21.

470. *Ibidem*, p. 20.

În spiritul vremii sale, care punea mare preț pe influența modelatoare a limbii asupra stilului cultural al unei națiuni, Kóváry își explică precaritatea culturală a românilor prin mecanismele glotogenezei lor. Este de remarcat faptul că nici intelectualii români din epocă nu gândeau într-un mod foarte diferit, deoarece și ei căutau cauza înapoierii culturale românești în „stricarea” limbii ca urmare a influenței slave. Spre deosebire de istoricul maghiar, ei susțineau însă că influența respectivă nu avea decât un caracter accidental și lipsit de profunzime⁴⁷¹.

Etonimul pe care îl folosesc istoricii maghiari ai vremii în cazul românilor reprezintă altă chestiune de interes din punctul de vedere al formării unor imagini și stereotipii etnice. Până la mijlocul secolului al XIX-lea, majoritatea covârșitoare a istoricilor maghiari foloseau pentru desemnarea românilor termenul „oláh”, care era de altfel singurul cuvânt din limba maghiară cu accepțiunea respectivă. Este adevărat, ei menționau adeseori faptul că „românii își spun ei înșiși «rumunyok»”⁴⁷², dar etnonimul folosit de maghiari rămânea, bineînțeles, „oláh”. Din acest punct de vedere, se poate aprecia că el nu avea nicio conotație negativă, din moment ce nici nu exista vreun alt termen mai „binevoitor” cu care să fie denumiți românii.

În manuscrisul de istorie a Transilvaniei al contelui Toldalagi, alcătuit în anul 1796, pe care l-am menționat anterior, putem găsi o discuție mai amplă cu privire la etnonimul românilor :

Numele acestui popor – se afirmă aici – este „rumun”, adică „roman” [római] sau „romanus”, nu pentru că ar fi fost alungați din orașul Roma, ci pentru că au fost adunați din Imperiul Roman și transportați în Dacia⁴⁷³.

În continuare, autorul manuscrisului amintește diversele teorii referitoare la originea acestui etnonim :

În zilele noastre, românilor li se spune de obicei, în limba latină, „valachus”. Unii sunt de părere că această denumire ar veni de la numele unui comandant roman, Flaccus ; sau de la numele unui popor din provincia Vallia (Britania), care ar fi fost adus aici, pe teritoriul Transilvaniei, de către romani ; sau că ar indica originea lor de lângă râul Volga⁴⁷⁴.

Autorul maghiar nu este însă de acord cu niciuna dintre aceste explicații, pe care le consideră eronate.

În ceea ce privește denumirea dată românilor în limba maghiară, aceasta provine, crede el, de la cuvântul „olasz”, care îi desemnează pe italieni. Totodată, el ține să mai amintească și alte teorii cu privire la originea acestui cuvânt din limba maghiară, cum ar fi : originea scitică, deoarece, în această limbă, cuvintele „oláh”, „gola”, „olá” ar însemna „munte” sau „movilă”, ceea ce ar indica faptul că atât italienii, cât și românii sunt popoare care locuiesc la poalele munților sau printre păduri ; derivarea din cuvântul turcesc „olám” sau „ulám”, care înseamnă „slugă”, lucru care ar arăta că românii au fost servitorii maghiarilor, supuși de către aceștia cu ajutorul armelor⁴⁷⁵.

471. Vezi 2 : Mitu S. 1997, pp. 337-345.

472. Vezi, de exemplu, Ms : 2355 (Zeyk János). Pentru denumirile date românilor de către maghiari în Evul Mediu, vezi și 2 : Pop 1998b, pp. 119-122.

473. Ms : 2271, p. 147.

474. *Ibidem*, pp. 147-149.

475. *Ibidem*.

Primii istorici care vor pune în circulație termenul „román”, după revoluția de la 1848, vor fi Kőváry László și Szilágyi Sándor. De fapt, chiar și Kőváry, în lucrările sale publicate în anii '40 și '50, îi numește pe români tot „oláhok” (valahi). Conform istoricului maghiar, care va pune în discuție această chestiune, înșiși românii au fost cei care au folosit multă vreme termenul de „valah” pentru autoidentificarea lor.

Schimbarea a intervenit, comentează Kőváry mai departe, doar cu ocazia revoluției de la 1848, când românii ar fi început să-și spună mai întâi „romani” („rómaiak”), iar apoi „români” („románok”), pentru a atrage atenția și pe această cale asupra descendenței lor latine. Dar în opinia lui Kőváry acest lucru este total inutil și chiar puțin ridicol, deoarece „denumirea lor frumoasă ungrească, «oláh»”, seamănă cu cuvântul „olasz”, care îi desemnează pe italieni, iar prin acest lucru maghiarii au recunoscut oricum înrudirea celor două popoare și originea lor comună⁴⁷⁶. În orice caz, felul în care istoricul nostru folosește termenul respectiv arată că „oláh” nu avea încă o conotație peiorativă atunci când nota aceste considerații (1859 și 1861), constituind pur și simplu etnonimul obișnuit folosit în limba maghiară pentru desemnarea românilor, preluat de la denumirile de „blach”, „valach”, „olachi”, prezente în primele izvoare scrise ale Evului Mediu⁴⁷⁷.

Alt istoric maghiar care va folosi frecvent termenul „román” pentru desemnarea românilor va fi Szilágyi Sándor. Și el ține să precizeze că a făcut acest lucru doar pentru că și românii au început să își spună în acest fel în timpul revoluției⁴⁷⁸.

Modificările survenite în ceea ce privește conotația etnonimului românilor, imediat după revoluția de la 1848, sunt semnalate în mod sugestiv într-un articol din 1851, semnat de cunoscutul poet și publicist ardelean Gyulai Pál. Gyulai reproduce o conversație pe care a avut-o, într-un local din Cluj, cu un tânăr român care se simțea jignit de faptul că interlocutorul său folosea termenul „oláh”, și nu pe acela de „román”. Aflând acest lucru, Gyulai și-a prezentat scuzele sale, dar, în același timp, și-a mărturisit surpriza provocată de reacția tânărului român, deoarece publicistul maghiar fusese convins până atunci că termenul „oláh” nu conținea nimic jignitor la adresa românilor. În orice caz, scria Gyulai, el își lua angajamentul ca de acum înainte să nu mai folosească niciodată termenul „oláh” la adresa unui român, pentru a evita orice posibilitate de a-l jigni pe acesta⁴⁷⁹.

În afara acestor remarci cu privire la etnonim, considerații ceva mai numeroase (și extinse pe întreaga arie cronologică avută în vedere de acest studiu) fac referire la caracterul, comportamentul și modul de viață al românilor.

476. 1 : Kőváry 1859-1866, vol. I, pp. 28, 109.

477. În *Istoria Ungariei*, din 1907 (1 : Kőváry 1907), Kőváry utiliza, pe lângă „oláh”, și alte etnonime pentru desemnarea românilor din epoca medievală, cum ar fi „vlakk” sau „rumén”. „Rumén”, care poate reprezenta și o ortografiere maghiară pentru „rumân”, dar seamănă, fonetic, și cu etnonimul din limba germană, „Rumäne”, poate fi întâlnit și în alte scrieri din limba maghiară a perioadei respective. El putea fi aplicat, de altfel, și aromânilor. De data aceasta, istoricul maghiar nu mai făcea comentarii pe marginea numelui românilor, dar se poate aprecia că modificarea opțiunii sale lingvistice în cazul respectiv purta o anumită conotație ideologică. Probabil, el încearcă să folosească mai rar termenul „oláh”, deoarece, la data la care scria, românii îi atribuiă, cu vehemență, o conotație peiorativă și șovină, dar, în același timp, nici nu dorește să preia în maghiară termenul „román”, mai ales atunci când era vorba de realități medievale, pentru care izvoarele folosesc în mod tradițional denumirea consacrată.

478. Vezi, de exemplu, 1 : Szilágyi S. 1849, *passim*.

479. Gyulai Pál, „Erdélyi benyomások” („Impresii ardelenene”), în *Pesti Napló*, 1851, sem. II, nr. 433, pp. 1-2.

O primă apreciere sumară îi aparține lui Losontzi István, care, în manualul său elaborat în anul 1771, *Mică oglindă triplă*, vorbind despre locuitorii Transilvaniei, spune că „românii de obicei sunt iobagi și oameni nervoși”⁴⁸⁰.

Alt istoric maghiar, Csétsényi Svastics Ignác, prezentând și el, în sinteza sa, „diferitele popoare ale țării”, îi amintea și pe români, scriind despre ei următoarele :

Românii și-au păstrat până astăzi asprimea și limba lor stricată. Dar de acum înainte, datorită ordonanțelor regale, încep și ei să se cizeleze și, prin învățarea limbii patriei noastre, să se civilizeze și să conștientizeze că și ei sunt fii ai patriei maghiare⁴⁸¹.

O opinie extrem de dură la adresa românilor vehiculează Czövek István, care exprimă clișeele formate în secolul al XVIII-lea cu privire la comportamentul maselor lipsite de educație și de moralitate. Înapoierea acestora impune un tratament aspru din partea autorităților, ca unică metodă de a ține sub control pornirile lor antisociale. Scriind despre atitudinea manifestată de români față de pedepse sau în fața morții, Czövek făcea următoarea apreciere :

Nici măcar pedeapsa ferecării în lanțuri nu îl sperie pe român, căci este prea prost ca să își poată imagina chinurile ce decurg din aceasta.

În opinia sa, românii nu se tem nici de pedeapsa cu moartea, iar în cazul în care primesc o asemenea condamnare, „spun doar atât : «Timpul meu a trecut, așa a fost să fie ! »”⁴⁸².

Referindu-se la o măsură a autorităților, prin care se introducea în Banat pedeapsa capitală împotriva tâlharilor, Czövek era de părere că

aceasta era într-adevăr necesară în cazul unui popor atât de grosolan și sălbatic cum este românimea, cu atât mai mult cu cât acestuia nu-i pasă nici de arest, nici de bătaie, de măturatul străzii sau de expunerea la stâlpul infamiei.

Istoricul dădea și un exemplu în acest sens, amintind cazul unui răufăcător român, care, expus fiind la stâlpul infamiei, discuta „cu sânge rece” cu oamenii adunați în jurul său, spunând că „habar nu are ce glumă sau ce comedie” au avut de gând să facă autoritățile cu el⁴⁸³.

În 1840, alt intelectual maghiar, Pulszky Ferenc, făcea chiar unele comparații între românii și maghiarii din Moldova, menite să pună în lumină specificul românesc, pe baza cărții lui Gegő Elek⁴⁸⁴ referitoare la maghiarii trăitori în principatul moldovean. Pulszky scria următoarele :

În ceea ce privește moravurile lor, maghiarii din Moldova sunt cu totul opuși moldovenilor. Și anume, în timp ce aceștia din urmă nu au nicio calitate remarcabilă, ba dimpotrivă, sunt impulsivi, delăsători, îngâmfați, bețivani, hoți și, mai presus de toate, leneși, maghiarii, în

480. 1 : Losontzi 1808, cartea a III-a, p. 169.

481. 1 : Csétsényi Svastics 1823, p. 276.

482. 1 : Czövek 1816, p. 22.

483. *Ibidem*.

484. 1 : Gegő 1838.

schimb, sunt renumiți datorită hărniciei lor, ceea ce se poate vedea în alimentația lor mai bună, în hainele lor de postav și în mobilierul mai comod.

Totodată, mai crede Pulszky, maghiarii sunt, în comparație cu românii, „mai ospitalieri și mai uniți”⁴⁸⁵.

O opinie tot atât de aspră la adresa românilor poate fi întâlnită la Vahot Imre, ale cărui impresii se bazează de data aceasta pe propria experiență trăită în Muntenia.

Populația Țării Românești – scrie Vahot – numără un milion de locuitori și constă, cu mici excepții, din români și din țigani. Românii au preluat și ei caracterul celor din urmă, fiind o nație leneșă, care fuge de muncă, murdară, pornită spre desfrâu, superstițioasă și barbară, și atât de lipsită de pământ, și atât de umilită, încât nici măcar nu locuiesc la suprafața solului. Ei își sapă găuri în pământ și în aceste bordeie, care seamănă cu gropile de mormânt, trăiesc în cea mai mare mizerie, ca și cum ar vrea să arunce în ochii civilizatului secol al XIX-lea, în mod ironic, următoarele cuvinte : „Uitați-vă în ce stare ne-a adus robia milenară ! ”⁴⁸⁶.

Referindu-se apoi la stările de lucruri existente la vârful societății, Vahot apreciază că atât cultura, cât și economia din Muntenia lasă mult de dorit. În ceea ce privește clasa conducătoare, boierimea, autorul maghiar insistă asupra unei dualități care s-ar manifesta în atitudinile și orientările fundamentale ale acesteia. El admite că

mulți dintre boieri au deja în momentul de față o cultură franțuzească și grecească, iar din punct de vedere politic, înclină spre o constituție mai liberală, cum este cea din Grecia, dar din punct de vedere religios, românii fiind ortodocși, înclină spre ruși.

În fața unei asemenea rețete curioase a specificului cultural, Vahot nu poate decât să își exprime nedumerirea : „Oare ce va ieși din acest amestec original ? ”⁴⁸⁷.

După cum se poate vedea, autorul maghiar colecționează și reproduce în rândurile sale elementele de bază ale imaginii românilor, așa cum apare aceasta la majoritatea observatorilor veniți din Apus, manifestând de altfel bunăvoință la adresa românilor și exprimându-și regretul și compasiunea în raport cu situația existentă în Muntenia.

În general, cele câteva referințe la specificul românesc, detectabile în lucrările maghiare cu caracter istoriografic ale perioadei analizate, evidențiază clișeele obișnuite prezente în percepția observatorului occidental, de formație iluministă sau liberală, confruntat cu o zonă care nu i se pare încă înscrisă în mod convingător pe orbita progresului și a civilizației. Ele concordă, în general, cu imaginea românilor din epocă, așa cum apare ea la observatori germani ori francezi, sau chiar cu autopercepția românească a vremii⁴⁸⁸.

485. 1 : Pulszky 1840, pp. 53-54.

486. 1 : Vahot 1850, p. 34.

487. *Ibidem*.

488. Compară, de exemplu, cu imaginea românilor în cultura germană a epocii, așa cum apare la 2 : Heitmann 1995, sau cu imaginea de sine a românilor ardeleni (2 : Mitu 1997).